

Dialektológiai szimpozion

(VEAB Értesítő 1982. II. — Veszprém, 1982. 229 l.)

A Veszprémi Akadémiai Bizottság társadalomtudományi szakbizottsága a Magyar Nyelvtudományi Társaság védnökségével, a Szombathelyi Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének szervezésében háromnapos országos értekezletet rendezett 1981. március 25—27-én. Az ezen elhangzott előadásokat és hozzászólásokat szerkesztette önálló kötetű Szabó Géza főiskolai tanár és Molnár Zoltán adjunktus a VEAB időszaki kiadványsorozatának egy számaként.

Elmondhatjuk, hogy a magyar nyelvjáráskutatás munkásainak 1941 óta, az akkori népryelvkutató konferencia óta nem volt ilyen méretű összejövele. Meglátszott ez a szimpozion programján is: sok és nehéz kérdés szerepelt a napirendjén. Szalay Lászlón és Nemezc Ernőn kívül — akik a szombathelyi főiskola, illetőleg a DAB nevében köszöntötték az összejövetelt — 26 előadó 43 felszólalását közli a kötet, jelezve a tartalmi sokszínűséget és a vitakedvet. A résztvevők közt négy szomszédos állambeli magyar dialektológus is közreműködött: Penavin Olga, Sima Ferenc, Jakab István és Gálffy Mózes. A szimpozion tematikája négy nagy kérdéskört tűzött ki megvitatásra: a nyelvjárási monográfiák ügyét; a nyelvjárástan oktatási helyzetét a pedagógusképzésben; a nyelvjárási szókincsgyűjtés feladatait és a regionális nyelvatlaszok problémáit.

1. „A nyelvjárási monográfiák elvi és módszertani kérdései” témakör vitaindító előadását Benkő Loránd tartotta „A nyelvjárási monográfiák” címmel (9—27). Sokoldalú elvi megközelítésben mutatta be a monográfia fogalmának értelmezési lehetőségeit az egyetlen helység egyetlen nyelvjárási jelenségét feldolgozó tanulmánytól a nyelvterület egészére kiterjedő, s a nyelvrendszer minden lényeges jelenségét magába foglaló nagy áttekintésig, amilyen Imre Samunak „A magyar nyelvjárási rendszere” című műve. Figyelmeztetett arra, hogy nemcsak a nyelvi rendszerben való szemléletmód elengedhetetlen, hanem a nyelvhasználat társadalmi rétegezettségének, a szociolingvisztika szempontjainak figyelemmel követése is. A ma már archaikus nyelvjárási alaprétég mellett meg kell mutatni a beszélők nyelvhasználatának köznyelvhez közelítő változatait, a falu nyelvének színteződését is, érzékeltetve így a nyelvi állapot és változás dialektikáját. Kiemelte: „a nyelvjárási monográfia, akár szélesebb kereteiben szemléljük, tehát akár minden nyelvjárási irányulású, nyelvjárással foglalkozó nagy tanulmányt, könyvet, nagyobb lélegzetű munkát monográfiának veszünk, akár leszűkítettebb értelemben beszélünk is róla, a magyar nyelvtudományban *ma hiánycikk*” (18), illetőleg: „*A változásvizsgálatot* szerintem manapság és a jövőben is erősen

előtérbe kellene helyezni mindenfajta nyelvjárási monográfia készítésében” (21). Szükséges lenne emellett az archaikus vonások diakrón vizsgálata, az élő jelenségek összehasonlítása, a morfosztatikai, szintaktikai, frazeológiai és szövegtani irányú kutatás is, nem beszélve a szókincs-monográfiákról.

Kálmán Béla hozzászólása a nyelvészológiai célok érdekében bőszéges szöveg-felvételezést lát szükségesnek, amelyeken a diglosszia jelenségeit is tanulmányozhatnánk.

Gálffy Mózes korreferátumának ezt a címet adta: „Szempontok a nyelvjárási mondatnok összeállításához”. Rámutatott a nyelvjárási mondatföldrajzi vizsgálatok hiányára, és saját gazdag tapasztalatai alapján tanácsokat fogalmazott meg az ilyen jellegű munkához nemcsak elvi, hanem konkrét tematikai tekintetben is.

Végh József távollétében bemutatott hozzászólása az elmúlt évtizedek dialektológiai eredményeinek áttekintése után a legfontosabb feladatokra utalt: „A kiemelt témák közé javasolnám pl. a zárt *i*-zés, az *ö*-zés, a zárt *ë*-zés, a mássalhangzó ikerítő-dés, az *l* nyújtó hatásának és kiesésének kérdéseit, a névszó- és igetőveket, a szókép-zést is” (48).

Balogh Lajos hozzászólása az egy településre koncentráló, nagy adattárral dolgozó jelenségmonográfiákat sürgette. Jelezte, hogy az MTA Nyelvtudományi Intézetében tervet dolgoznak ki a falu nyelvét rétegezetségében megragadó magnetofonos szöveggyűjtés országosan megválogatott kutatópontokon való elvégzésére. Ennek alapján lehet majd megragadni a nyelvjárási alaprteget és a folyamatosan zajló változásokat helyi és országos viszonylatokban.

Szabó Géza elvi indítású előadása (Nyelvjáráskutatásunk néhány kérdése. 55—62) a nagy dialektológiai teljesítmények (nyelvatlasz, tájszótár) mellett mutatkozó kutatási visszaesésből indult ki. A szombathelyi tanárképző főiskolán megindított regionális köznyelvi kutatásokról szólva hangsúlyozta: „Módszeres kutatásokkal kell felszínre hoznunk a nyelvjárási nyelvészológiai és nyelvlelektani összetevőit, azok kölcsönhatásait, a nyelvjárási részlegeknek mai állapotukban megmutatkozó (megfogható) mozgását, valamint a nyelvi kontaktusból fakadó vagy azzal összefüggésbe hozható jelenségeket, törvényszerűségeket” (60). Utalt a szlavistákkal, germanistákkal, történészekkel, néprajzosokkal való együttműködés hasznosságára, illetőleg a kezdő kutatóknak gyűjtési, feldolgozási mintákkal, segédletekkel való ellátására.

Guttmann Miklós konkrét kutatásaiból adott ízelítőt: általános iskolai tanulók nyelvhasználatának nyelvjárásiosságát vizsgálta 5 Vas megyei helyséből vett felmérés alapján. A számos hangtani jelenségre kiterjedő felmérés százalékosan alátámasztja az összegezést: „a nyelvjárási jelenségek továbbélését legerősebben a zártaabb települések segítik. Itt is fontos szerepe van a nagyszülőknek, akik hagyományörzőbb nyelvhasználatukkal nagy hatással vannak a környezetükben élő gyerekekre. . . . Az életkor és az iskolai évek számának növekedésével a köznyelviesség is erőteljesebb” (66).

Molnár Zoltán Miklós főiskolai hallgatók nyelvhasználatának nyelvjárási hangzását vizsgálta magnetofonfelvételek alapján. Jó érzékkel mutat rá, hogy a tapasztalt — a köznyelvi normától eltérő — jelenségek nem feltétlenül nyelvjárási

szubsztrátumok, hanem esetleg az ifjúsági nyelv generációs tünetei, s így a nyelvművelés hatáskörébe is tartozhatnak.

2. „A nyelvjárastan a felsőoktatásban” témakör megvitatása (71—148) vonzotta a legtöbb felszólalást: 19-en fejtették ki ezzel kapcsolatos véleményüket. Ez nem véletlen, hiszen a jelenlévők nagy többsége egyetemi, főiskolai oktató volt.

Szabó Géza vitaindító előadásában szólt a nyelvjárastan tanárképző főiskolai tantervi helyzetéről: egy félévben kötelezően választható jellegű oktatása azt jelenti, hogy a hallgatók többsége egyáltalán nem részesül ilyen felkészítésben. Pedig szükség lenne rá: hiszen sem a normatív köznyelv tudatosítása, sem a nyelvművelés feladatai nem valósíthatók meg, ha a tanár nem hallja meg tanítványainak kiejtésében a különbségeket. Ezt erősítette meg hozzászólásában Bachát László is.

Az egyetemeken csak látszólag jobb a helyzet: ott ugyan kötelező tárgy a nyelvjárastan, de az egy félévben heti egy óra oktatási idő teljesen elégtelen a tárgy kellő szintű feldolgozására. Pedig az ismeretanyag közvetítésén túl itt kellene gondolni a kutatói utánpótlás nevelésére is, mint többen rámutattak (Szabó József, Sebestyén Árpád, Hajdú Mihály, Kiss Jenő, Szathmári István, Balogh Lajos, Benkő Loránd).

A tanítóképző főiskolákon nem kevésbé fontos lenne a nyelvjárastan oktatása — mutatott rá Várkonyi Imre —, hiszen a tájnyelvi kiejtést már az alsó tagozatban fel kellene ismerniük a tanítóknak. Erre azonban nem kapnak megfelelő felkészítést.

Szinte minden felszólaló hangoztatta, hogy a készülő reformtantervekben nagyobb teret kell biztosítani a stúdiumnak. Tartalmát tekintve komplexebbnek kell lennie: szociolingvisztikai keretbe kell ágyazni, együtt kell vizsgálni a többi belső nyelvtípussal. Gyakorlati terepmunkával rá kell terelni a hallgatók figyelmét a gyűjtés és feldolgozás tudományos kérdéseire, oda kell hatni, hogy az ilyen munka a tudományos diákköri tevékenység középpontjába kerüljön, s ezzel kutatási utánpótlás feladatnak is eleget tegyen.

Igen értékesek voltak e témakörben a szomszéd államok magyar egyetemeiről érkezett vendégek felszólalásai. Penavin Olga (Újvidék), Gálffy Mózes (Kolozsvár), Sima Ferenc és Jakab István (Pozsony) beszámolójából kitűnt, hogy mindezen egyetemeken jobb a stúdium helyzete, mint itthon: több órát lehet rá fordítani a tantervben, nagyobb mértékű a terepmunkára való lehetőség és kötelezettség, aminek következtében értékes gyűjtemények alakíthatók ki a hallgatók nyári vagy évközi kiutazásai révén: magnetofonszalagárak, átírt nyelvjárási szövegek, szógyűjtemények halmozódnak fel, menekülnek meg a feledéstől. Ezek a felszólalások megerősítették a hazai jelenlévőket a tanterv átalakításának, a tananyag kibővítésének szándékában.

3. „A regionális tájszótárak, a szókészleti gyűjtés és feldolgozás kérdései” — a szimpozion harmadik témaköre azért igen fontos, mert ez az a terület, ahol az eddigi gazdag gyűjtések ellenére is még igen sok betakarítanivaló van, másrészt a gyűjtők felkészítése könnyebb más kutatási területeknél, mód nyílik tehát széles önkéntes rétegek bevonására.

Hajdú Mihály igen tartalmas vitaindítójában „Regionális szótárak, szakszótárak, tájszótárak” 149—61) részletes tájékoztatást adott az ide tartozó munkálatok

történetéről, legfőbb eredményeiről. A teljes szókincsre törekvő regionális szótárak mellett már a századforduló óta előtérbe kerültek a kisebb energiával megvalósítható „regionális szakszótárak”: egy-egy kismesterség, foglalkozás, foglalatosság lehetőleg teljes szókészletéről, munkamenetéről készült szógyűjtemények. Értékes adattárak találhatóak e területről a Néprajzi Múzeum adattárában, különösen a Végh József által elindított országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat keretében létrejött, a hagyományos paraszti gazdálkodás témaköreit feldolgozó kéziratok állományában. Fontos kérdés: mi módon lehetne ezeket a kutatás vérkeringésébe bevinni. — Tisztázandónak ítéli azt a kérdést is: van-e létjogosultsága a „regionális tájszótárnak”, tehát az olyan szógyűjteményeknek, amelyek egy-egy vidék vagy helység nyelvjárásából csak a tájszónak minősülő elemeket (a valódi, jelentésbeli vagy alaki tájszókat) válogatja ki. A korábbi, a teljes gyűjtéseket szorgalmazó, de legtöbb kutató számára teljesíthetetlen feladat helyett célszerűbbnek véli az ilyen — jól megfontolt elvek szerint válogató — kisebb terjedelmű tájszótárak összeállítását és közzétevését. Imre Samu, Kiss Jenő és mások nyomán foglalkozik az ilyen jellegű szótárak terjedelmi, válogatási, szócikkszerkesztési, szemléltetési kérdéseivel is.

A hozzászólók közül Balogh Lajos utalt a még megmenthető tájszókincs nagyságára, fontosságára, a tematikus gyűjtés hasznosságára. A regionális tájszótárak mellett jó lenne további teljes regionális szótárak létrehozása is. — Végh József hozzászólása hangoztatta a hagyományos paraszti szókincs gyűjtésének, feldolgozásának jelentőségét, a fogalomkörök szerinti gyűjtést és a népi stílusvizsgálat hiányos ismereteit.

Vörös Ottó a Vas megye földrajzi neveiben fellelhető szókészleteti régiségekről számolt be, rámutatva, hogy a teljességre törekvő megyei helynévgyűjtemények ilyen szempontból is jól hasznosíthatók. — Bokor József előadása a falusi beszélő szókészletének jellemzőit egyéni felmérések összesítésével vetíti ki a faluközösség szóhasználatának vizsgálatára, s jut el a falu nyelvének rétegződéséhez.

Benkő Loránd hozzászólása figyelmeztetett a történeti tájszókutatás fontosságára: a település- és víznevek ilyen jellegű megvallatására. A tájszótárak szerkesztéséhez megjegyezte: nem elengedhetetlen a jelentések példamondattal való szemléltetése, ha egyébként a szerző-szerkesztő szilárd és igényes jelentésmegadásokkal dolgozik. — Kálmán Béla és Ördög Ferenc arra utaltak egyebek közt, hogy a helynévgyűjtéseket a tájszók élő és történeti vizsgálatához is fel kell használni, s a helynévgyűjtésben megedződött kutatókat buzdítani kell a tájnyelvi szókincs gyűjtésére.

4. „A regionális nyelvatlaszok problémái” témakört Deme László előadása vezette be. Az eredmények számbavétele után rámutatott: „Az utóbbi évtizedek korsszellemé valahogy kevésbé kedvezett — és kedvez ma is — a helyszíni gyűjtésnek, az adatfeltáró, leletmentő munkának; például minősítési rendszerünk penzumtárába a regionális atlasz (hacsak nagy elvi kitekintéssel körül nem álcázza magát) éppúgy nem fér bele, mint a becsületos monográfia vagy a gondosan összeállított regionális szótár sem” (188—9). E szavak igazsága annál feltűnőbb, mivel a természettudományok területén kifejezett törekvés tapasztalható a gyakorlati hasznú alkotások foko-

zat alapjaként való elfogadtatására. Deme László meggyőzően bizonyította be, hogy egy tájnyelvi atlasz — a maga komplex felkészülést követelő munkafolyamataival együtt szemlélve — megfelelő alapja lehetne a tudományos fokozat odaítélésének.

A hozzászólások igazolták és nyomatékosították Deme László megállapításait (Sebestyén Árpád: Egy elvetélt tájatlász tanulságaiból; Király Lajos: A tájszótérképek szerepe a regionális atlaszokban; Juhász Dezső: Néprajzi atlaszok, térképek dialektológiai hasznosításáról). — Itt is igen értékes tájékoztatást hallhattak a résztvevők Gálffy Mózesztől „A romániai magyar nyelvatlaszkutató munkáról”.

Deme László a hozzászólások tanulságainak összegezése után a résztvevők nevében a szombathelyi rendezőkhöz szólt: „Köszönet és elismerés a kezdeményezőknél és szervezőknek: a Szombathelyi Tanárképző Főiskola magyar nyelvészeinek — s elsősorban Szabó Géza barátunknak — azért, hogy nem a nyugalmat keresték, hanem igyekeztek munkára serkentő nyugtalanságot kelteni mindnyájunkban. Országos jellege és átfogó tematikája alapján bizvást nevezhetjük ezt az ülészakot a Második magyar népnyelvkutató értekezletnek, negyven évvel az első után” (215).

Joggal remélhetjük, hogy a hasznos tanácskozás nyomtatásban közzétett anyaga mindnyájunkban fokozni fogja a nyelvjáráskutatás ügyéért való tenniakarást. És azt is reméljük, hogy a következő országos tanácskozásig nem kell újabb negyven évet várakozni.

SEBESTYÉN ÁRPÁD

